

ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку банківського кредитування в Україні варто констатувати наявність двох протилежних тенденцій у розвитку кредитної діяльності українських комерційних банків. Перша з них, явним втіленням якої служить зниження питомої ваги прострочених позичок у загальному обсязі кредитних вкладень, відбиває прогресивні зміни в управлінні ризиком. Друга обумовлена недостатністю зусиль банків і органів банківського нагляду, спрямованих на зниження рівня кредитного ризику, в результаті чого розширення масштабів кредитування супроводжується зростанням абсолютних обсягів простроченої позичкової заборгованості.

Вирішенню проблем кредитування присвячені праці Г.І. Андрєвої, М.А. Бездудного, І.С. Гуцал, В.Н. Живагова, В.Н. Жованикова, В.В. Жукова, Н.В. Зайцева, С.І. Кручка, Ю.С. Масланченкова та інших вчених. Однак, незважаючи на достатньо високий рівень дослідження характеру протікання цих процесів в національній економіці, актуальною залишається і потребує подальшого вивчення та наукового вирішення проблема заходів щодо управління кредитним ризиком, що і є **метою** даної статті. Під кредитним ризиком ми розуміємо імовірність того, що вартість активів банку, насамперед кредитів, зменшиться у зв'язку з нездатністю або небажанням клієнта (позичальника) повернути борг чи частину боргу, включаючи належні за договором проценти.

Виклад основного матеріалу. При неповерненні кредиту в банку зменшується капітал, виникає дефіцит коштів. Якщо сума неповернених кредитів перевищує розмір власних коштів банку, він об'єктивно стає неплатоспроможним, оскільки обсяг наявних у нього активів виявляється меншим за розмір прийнятих зобов'язань, і повна їх оплата стає неможливою. При цьому страждають, насамперед, інтереси клієнтів банку у зв'язку з припиненням розрахунків за їх рахунками. Коли втрати, пов'язані з неповерненням виданих позичок, набувають особливо великих обсягів, банк виявляється банкрутом і може повністю припинити подальшу діяльність або піддатися реструктуризації.

Таким чином, стосовно кредитного ризику можна говорити про його адекватність поняттю втрат банку, оскільки він має чітко виражений негативний характер і, на відміну від “спекулятивних” ризиків, ніколи не призводить до позитивного результату при вирішенні пов’язаних з ним ситуацій.

Особливо часто високий кредитний ризик і обумовлене ним неповернення кредитів через недієздатність позичальників призводить до банкрутства банків у країнах, що реформують економіку на ринкових принципах. На думку П. Найберга, “...головними причинами неплатоспроможності банків у країнах з перехідною економікою є погана якість активів і безупинна видача нових позичок, що не погашаються у строк” [2].

Кредитний ризик виникає з різних причин.

Прострочена заборгованість може виникнути не тільки в результаті відсутності коштів на банківському рахунку позичальника, але й відсутності їх на кореспондентському рахунку обслуговуючої його кредитної організації. У цьому випадку зобов’язання щодо повернення кредиту і сплати процентів за користування ним також будуть віднесені до останньої групи черговості платежів.

Природно, що подібний порядок ставить банк у не вигідне становище стосовно третіх осіб, перед якими в його позичальника є певні фінансові зобов’язання. Те, що банк виявляється одним з останніх у черзі на одержання з недобросовісного позичальника коштів, які належать йому на законних засадах, підвищує рівень кредитного ризику, що приймає на себе банк, і збільшує імовірність втрат, пов’язаних з неповерненням виданих позичок.

Кредитний ризик визначається під впливом багатьох факторів, які необхідно враховувати при його оцінці і прогнозуванні. Ці фактори можуть бути об’єднані в три великі групи, що мають самостійне значення у зв’язку з різними джерелами походження елементів, з яких вони складаються. Основні фактори кредитного ризику містять у собі такі агреговані поняття, як макроекономічні фактори; фактори, пов’язані з підприємствами-позичальниками; фактори, пов’язані з банком (рис. 1).

Макроекономічні фактори кредитного ризику пов’язані зі змінами в середовищі функціонування комерційних банків і практично не піддаються нейтралізації за допомогою прийняття управлінських рішень на рівні конкретних інституціональних одиниць. Деякі з них являють собою самостійні види ризиків, що внаслідок своєї загальності вступають у взаємодію з іншими

“чистими” факторами кредитного ризику й утворюють комбіновані джерела загроз [1].



Рис. 1. Фактори кредитного ризику

До макроекономічних факторів кредитного ризику належать:

- кризовий стан економіки, спад виробництва в основних галузях господарства через несприятливі загальноекономічні передумови у країні і світі (руйнування системи господарських зв'язків, нестійка ринкова кон'юнктура, скорочення потреб внутрішнього і зовнішнього ринку тощо);
- несприятливі умови для здійснення кредитної діяльності банку через наявність економічних проблем на території, де він функціонує (регіональний ризик);
- високий рівень інфляції в країні, що призводить до знецінення сум, які сплачуються позичальниками при погашенні основного боргу

за позичками, і втрати банківськими активами реальної первісної вартості (ризик інфляції);

- недостатня наповнюваність дохідної частини бюджетів усіх рівнів, що призводить до нестійкого погашення кредитів, наданих виконавчим органам влади, скорочення фінансування державних програм і державних підприємств;
- криза неплатежів, що супроводжується витісненням безготівкових розрахунків бартерними угодами або готівковою формою оплати, в результаті чого виручка від реалізації продукції не надходить на банківські рахунки підприємств;
- недосконалість або відсутність законодавчих актів, що регулюють господарські взаємовідносини і майнову відповідальність сторін кредитної угоди, незадовільне правове регулювання банківської діяльності в цілому, різкі зміни в її нормативній базі, відсутність у керівників державних органів достатнього досвіду організації приватного підприємництва (нормативно-правовий ризик);
- незавершеність формування банківської системи, її схильність до системних ризиків і виникнення ситуацій, що призводять до періодичних збоїв у роботі механізму міжбанківських розрахунків;
- відсутність погодженої державної політики з надання підтримки розвитку галузей реального сектора економіки і створення сприятливого інвестиційного клімату (політичний ризик);
- відсутність у країні розвинутої системи страхування і перестраховування ризиків, висока вартість і низька якість пропонованих страхових послуг;
- наявність проблем з оперативним одержанням достовірної інформації про позичальників через нерозвиненість інформаційного ринку. Відсутність спеціалізованих центрів із збирання, систематизації і постачання інформації її потенційним споживачам (банкам, діловим партнерам, контрагентам), а також постійно діючих каналів обміну інформацією між банками змушує кредитні організації самостійно збирати інформацію про потенційних позичальників, що займає багато часу і не забезпечує її належної якості;
- скорочення реальних доходів і звуження платоспроможного попиту, низький ступінь ділової активності в країні в цілому й окремих галузях економіки зокрема.

Фактори, пов'язані з підприємствами-позичальниками, включають в себе такі основні джерела загроз для банківських установ, що здійснюють кредитні угоди:

- невизначеність юридичного статусу підприємства-позичальника, відсутність у нього ліцензій і патентів на ліцензовані види діяльності, що призводить до неправоздатності й недієздатності суб'єкта угоди і визнання його діяльності на ринку товарів і послуг незаконною (ризик відсутності правоздатності і дієздатності);
- втрата підприємством-позичальником власного капіталу, його низька платоспроможність і нестійкість фінансового становища, нездатність підприємства розраховуватися за раніше взятими зобов'язаннями внаслідок збитковості, нестійкості грошових потоків, перевищення впливу коштів над їх припливом;
- значна фізична і моральна зношеність основних виробничих фондів, насамперед, їх активної частини, застосування застарілих технологій і схем організації виробництва, що створює імовірність його зупинки в результаті відмовлень устаткування, аварій, відсутності необхідних матеріалів і комплектуючих виробів, знятих з виробництва на суміжних підприємствах, виробничого браку (виробничо-технологічний ризик);
- відсутність у підприємства-позичальника прав власності на майно, що знаходиться в його оперативному користуванні, в тому числі на майно, яке передається в заставу (майновий ризик);
- низька конкурентоспроможність продукції, що випускається, наявність на ринку більш дешевих або якісніших її аналогів, що припускає виникнення ускладнень зі збутом і, як наслідок, скорочення одержуваної підприємством виручки; відсутність маркетингових досліджень споживчих переваг; слабе управління оновленням асортименту продукції, що випускається, її просуванням на ринок і стимулюванням продажів, відсутність власної збутової мережі та стійких каналів збуту (комерційний ризик);
- незадовільна організація праці, висока плинність кадрів, накопичена заборгованість по заробітній платі, наявність соціальної напруженості в колективі, що створює імовірність зупинки виробництва через страйки і звільнення (соціальний ризик);
- перекручення даних обліку й звітності, надання недостовірних даних для аналізу й оцінки, приховування інформації про наявність на балансі підприємства реально неліквідних оборотних коштів (ризик перекручення інформації);
- слабка зацікавленість керівництва в розвитку і модернізації виробництва, його нездатність ефективно управляти підприємством через відсутність необхідної кваліфікації, використання службового становища в корисливих цілях;

- слабка постановка аналітичної роботи на підприємстві, відсутність опрацьованих бізнес-планів і перспективних програм розвитку виробництва, недостатнє економічне обґрунтування кредитованих заходів;
- брак платоспроможних покупців продукції, неефективна робота з дебіторами щодо повернення заборгованості (ризик невиконання зобов'язань дебіторами).

Фактори, пов'язані з банком, виникають безпосередньо в ході його функціонування як цілісної господарської системи, що реалізує власні економічні інтереси і має певну організаційно-управлінську структуру та канали взаємодії із зовнішнім середовищем. Вони найбільшою мірою піддані можливості послаблення за допомогою прийняття і виконання ефективних управлінських рішень у рамках конкретних інституціональних одиниць. До них належать:

- відсутність чітко сформульованої кредитної політики, довгострокових стратегій розвитку операцій на ринку кредитних послуг;
- недостатність внутрішньої інструктивної бази, відсутність точних стандартів і затверджених методик кредитування у вигляді набору інструкцій і положень, що регламентують порядок проведення операцій, списку обов'язкової кредитної документації, нормативно-методичного забезпечення аналізу кредитних заявок;
- поверхнева оцінка кредитоспроможності підприємств-позичальників, висування занижених вимог до рівня їх платоспроможності і надійності, видача незабезпечених позичок або прийняття як застави за ними низьколіквідних цінностей, завищення вартості застави, оформлення договору застави без перевірки на місці її фактичної наявності, стану і прав власності заставодавця;
- відсутність контролю за цільовим використанням кредитів підприємствами-позичальниками, що не дозволяє вжити превентивних заходів з метою запобігання ситуації непогашення кредитів і процентів по них;
- оформлення кредитного договору, договору застави та інших кредитних документів з відхиленнями від діючого цивільного законодавства внаслідок недостатньої правової підготовки співробітників банку (юридичний ризик). Порушення норм законодавства при складанні і укладанні договорів служить причиною відмови арбітражних судів від розгляду позовів, що висуваються за ними, або дає позичальникам законні підстави для невиконання прийнятих на себе зобов'язань;
- зловживання службовим становищем з боку керівників банку в результаті надмірної концентрації повноважень при прийнятті

рішень про видачу позичок, приховування посадовими особами реальних даних про ризики і втрати; недосконалість організації кредитного процесу (зайва централізація або децентралізація повноважень, недосконалість процедур узгодження документів), невизначеність посадових повноважень і відсутність реальної відповідальності кожного виконавця за належне виконання службових обов'язків, внесення часткових змін у кредитну політику банку, що спричиняє дестабілізацію його діяльності і падіння конкурентоспроможності на ринку кредитних послуг (ризик управління);

- неефективне управління кредитним портфелем, що виражається в таких діях банку, як: видача кредитів у надмірно великих розмірах індивідуальним або взаємозалежним позичальникам; високий ступінь концентрації кредитних вкладень в одній зі сфер господарської діяльності, чутливій до змін економічної кон'юнктури; надання великих обсягів кредитів позичальникам, що не є клієнтами банку, а також особам, безпосередньо пов'язаним з банком (інсайдерам, акціонерам); відсутність обмежень (лімітів і заборон) стосовно структури портфеля (ризик концентрації і недостатньої диверсифікації);
- спотворення даних обліку за виданими кредитами і приховування від контролюючих органів фактів втрати активів за допомогою пролонгації безнадійних кредитів замість віднесення їх на рахунки простроченої заборгованості за процентами і основним боргом і своєчасного формування резерву на можливі втрати за позичками, а також за допомогою погашення прострочених кредитів і процентів за ними за рахунок позичок, що знову надаються;
- недостовірність або відсутність аналізу і прогнозу розвитку ситуації в суспільному виробництві в цілому, у кредитованих галузях господарства, в економіці регіонів, на території яких банк здійснює свою кредитну діяльність (стратегічний ризик);
- недостатність інформації про стан розрахункового рахунка позичальника, розмір і склад картотеки документів, непогашених в строк, наявність рахунків, відкритих позичальником в інших банках, і суми оборотів за ними, прострочену заборгованість за кредитами, отриманими в інших банківських установах, факти несумлінного виконання зобов'язань за кредитними договорами в минулому [3].

Висновки. При оцінці і прогнозуванні кредитних ризиків необхідно враховувати причини їх виникнення та вплив багатьох факторів, які можуть бути об'єднані в три великі групи –

макроекономічні фактори, фактори, пов'язані з підприємствами-позичальниками, фактори, пов'язані з банком. Це дозволить вжити адекватних заходів щодо управління кредитним ризиком з метою зменшення ймовірності втрат банку в процесі кредитування.

Список літератури

1. Захарченков С.П. Кредитний ризик: оцінка та управління при фінансуванні інноваційних проектів: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Х., 2004.
2. Найберг П. Системные структурные преобразования в банковской сфере // Деньги и кредит. – 1996. – № 5.
3. Симановский Л.Ю. Об отдельных аспектах регулирования банковской деятельности // Деньги и кредит. – 1997. – № 9.

Отримано 15.06.2005

Скічко, О.І. Особливості банківського кредитування в сучасних умовах [Текст] / О.І. Скічко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2005.- Вип. 14.- С. 341-348.